

УДК 376.015.31-056.3-053.4:316.613.4]:37.064.1

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.3.4>**Ганна СУПРУН**

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0003-3282-7603

Світлана ШАЛАБОНІНА

здобувач освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта, освітня програма 016.00.02 Втручання при аутизмі, другий (магістерський) рівень, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0009-0006-9722-0908

Hanna SUPRUN

PhD, Senior Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudryavska st., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0003-3282-7603

Svitlana SHALABONINA

Student in specialty 016 special education, Educational Program 016.00.02 Autism Interventions, Second (Master's) Level, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudryavska st., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0009-0006-9722-0908

**ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ БАТЬКІВ І ФАХІВЦІВ
ДО ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ «НАТУРАЛІСТИЧНЕ
ВТРУЧАННЯ» ТА «ВІЗУАЛЬНА ПІДТРИМКА»
ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З АУТИЗМОМ**

**THE PECULIARITY OF THE READINESS OF PARENTS
AND SPECIALISTS TO IMPLEMENT THE METHODS
“NATURALISTIC INTERVENTION” AND “VISUAL SUPPORT”
FOR THE FORMATION OF SOCIAL-EMOTIONAL DEVELOPMENT
OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH AUTISM**

Стаття містить результати вивчення змісту та рівня сформованості готовності батьків та фахівців до впровадження методів «Натуралістичне втручання» та «Візуальна підтримка» для становлення соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом. Розкрито значення соціально-емоційного розвитку як передумови до оволодіння шкільними навичками та соціалізації дітей цієї категорії. Представлено специфічні риси соціального та емоційного розвитку дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Уточнено поняття соціально-емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку з аутизмом. Розкрито ключові положення методів із науково доведеною ефективністю щодо соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом: «Втручання за участі батьків», «Натуралістичне втручання», «Візуальна підтримка». Представлено основні моменти теоретично-структурної моделі соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом з опорою на методи із науково доведеною ефективністю (змістовий, інструментальний, результативний аспекти). Описано основні положення анкетування педагогів і батьків щодо їх теоретичної обізнаності та досвіду використання інструментів методів «Натуралістичне втручання» та «Візуальна підтримка» щодо дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Проаналізовано результати емпіричного вивчення готовності батьків та фахівців до впровадження методів «Натуралістичне втручання» та «Візуальна підтримка» для становлення соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом. Визначено особливості використання педагогами і батьками окремих інструментів методу «Натуралістичне втручання» (навчання впродовж дня, рутини, формування спільної уваги, відтермінована підказка) та методу «Візуальна підтримка» (розклади, таблиці почуттів та емоцій, стрес-термометр, неймовірна 5 балів шкала, вибір діяльності).

Ключові слова: соціально-емоційний розвиток, діти з аутизмом, інклюзивне середовище, діти старшого дошкільного віку з аутизмом.

The article contains the results of the study of the content and level of readiness of parents and specialists to implement the methods "Naturalistic intervention" and "Visual support" for the formation of social-emotional development of older

preschool children with autism. The importance of social-emotional development as a prerequisite for mastering school skills and socialization of children of this category is revealed. Specific features of social and emotional development of preschool children with autism spectrum disorders are presented. The concept of socio-emotional development of older preschool children with autism has been clarified. The key provisions of methods with scientifically proven effectiveness regarding the socio-emotional development of older preschool children with autism are disclosed: "Intervention with the participation of parents", "Naturalistic intervention", "Visual support". The main points of the theoretical-structural model of socio-emotional development of older preschool children with autism are presented, based on methods with scientifically proven effectiveness (content, instrumental, effective aspects). The main provisions of the survey of teachers and parents regarding their theoretical knowledge and experience in using the tools of the "Naturalistic intervention" and "Visual support" methods for older preschool children with autism spectrum disorders are described. The results of an empirical study of the readiness of parents and specialists to implement the methods "Naturalistic intervention" and "Visual support" for the formation of social-emotional development of older preschool children with autism were analyzed. The peculiarities of the use by teachers and parents of certain tools of the "Naturalistic intervention" method (learning during the day, routines, formation of joint attention, timed prompts) and the "Visual support" method (schedules, tables of feelings and emotions, stress thermometer, an incredible 5-point scale, choice of activity).

Key words: socio-emotional development, children with autism, inclusive environment, older preschool children with autism.

Соціально-емоційний розвиток є тим процесом, що забезпечує становлення особистості в її складному поєднанні соціальних якостей та емоційних характеристик, які позначають терміном «емоційний інтелект». Діти з розладами аутистичного спектра (РАС) мають значні дефіцити у сфері соціальної взаємодії та комунікації, тому проблема теоретичного осмислення та розроблення ефективних засобів їхнього соціально-емоційного розвитку мають високу актуальність. Старший дошкільний вік несе формотворче значення як етап, що передуює шкільному навчанню дітей з аутизмом. Цей період створює передумови для успішного навчання та отримання досвіду соціалізації в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Розвідки К. Островської, Т. Скрипник, Г. Супрун, Д. Шульженко зауважують на такі особливості емоційного розвитку дітей з аутизмом. Ці діти не радіють, коли дорослий пропонує звичну взаємодію для нормативних дітей (почитати книгу, розфарбувати розмальовку, збудувати гараж для вантажівки). Деякі дії соціально-побутового характеру (нагодувати, вдягнути, підстригти нігті (волосся), почистити (тим більше – полікувати) зуби) викликають у дітей з аутизмом протест, спричиняють значні складнощі для дорослих.

Н. Базима, Т. Куценко, І. Недозим, зауважують на особливих комунікативних проявах дітей з РАС, що перешкоджають успішному спілкуванню, а відтак і повноцінному оволодінню соціальним досвідом. Саме спілкування дитини з дорослими та однолітками відкриває їй навколишній світ.

Т. Скрипник відзначає, що дитина з аутизмом задля успішного оволодіння академічними навичками потребує попереднього цілеспрямованого соціального розвитку. Цей попередній етап дасть змогу сформуванню здатності дитини бути поруч з однолітками, цілеспрямовано їх сприймати, вступати в ді-

лог та взаємодіяти, налаштує на сам процес навчання.

Значні дефіцити у сфері соціально-емоційного розвитку дітей з аутизмом стають бар'єром в оволодінні академічними навичками та гармонійного формування особистості. Така ситуація зумовлює виску потребу в оволодінні фахівцями методами ефективного впливу на соціально-емоційний розвиток дітей цієї категорії.

Мета статті – розкрити особливості готовності батьків та фахівців впроваджувати метод «Натуралістичного втручання» та «Візуальної підтримки» для становлення соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом.

Сучасне наукове узагальнення методів втручання для осіб з аутизмом та визначення їх науково доведеної ефективності представлено роботою Evidence-based practices for children, youth, and young adults with Autism (2020) колективом науковців університету Північної Кароліни (США).

Попередній теоретичний аналіз публікацій зарубіжних та вітчизняних науковців і практиків дав змогу відзначити особливий практичний потенціал методів «Втручання за участі батьків», «Натуралістичне втручання» та «Візуальна підтримка» щодо покращення соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з РАС. Розглянемо їх більш детально.

У програмі «Втручання за участі батьків» (Parent-Implemented Intervention) батьки є основною особою, яка використовує практику втручання зі своєю власною дитиною. Фахівці-практики навчають батьків в індивідуальному або груповому форматі вдома чи в громаді. Методи навчання батьків різняться, але можуть включати дидактичні інструкції, обговорення, моделювання, коучинг або зворотний зв'язок. Роль батьків полягає в тому, щоб використовувати практику втручання, щоб навчити дитину новим навичкам, таким

як спілкування, гра або самодопомога, залучити дитину до участі у соціальному спілкуванні та взаємодії, та/або зменшити викличну поведінку. Після того, як батьки пройшли навчання, вони впроваджують усі або частину втручань зі своєю дитиною. Батьки часто впроваджувати інші науково обгрунтовані підходи, включені до цього звіту, зокрема натуралістичні втручання, відеомодельовання або соціальні наративи.

«Натуралістичне втручання» (Naturalistic Intervention) є набір практик, що включають методи організації середовища та взаємодії, що застосовуються під час повсякденної рутини та діяльності дитини в садку або вдома. Ці практики призначені для заохочення певної цільової поведінки, заснованої на інтересах дітей, шляхом створення складніших навичок, які природним чином підкріплюють та підходять для взаємодії. НВ вбудовані у типові дії та/або процедури, в яких бере участь дитина. Практики НВ виникають з поведінкових (наприклад, прикладного аналізу поведінки) та/або підходів до навчання, пов'язаних з розвитком, і включають втручання, які в сучасних наукових джерелах відзначаються як натуралістичні поведінкові втручання в розвиток (NDBI; Schreibman et al., 2015).

«Натуралістичне втручання» можна використовувати, щоб допомогти дитині спілкуватися або стати більш соціальними. Це може бути корисно з немовленими дітьми (тобто дітьми, які ще не використовують офіційну мову для спілкування), а також з дітьми, які формально спілкуються словами. Оскільки натуралістичне втручання розроблено для використання в будь-якому середовищі та протягом дня, навички легше узагальнити.

«Візуальна підтримка» (Visual support) – це конкретні підказки, які надають інформацію про діяльність, рутину або очікування, підтримують демонстрацію навичок, які метою втручання. Цей метод часто поєднують з іншими практиками, такими як підказки та підкріплення, а також включають у багато складніших або комплексні втручання. Прикладами поширених візуальних засобів підтримки є візуальні графіки, розклади занять, робочі системи, графічні органайзери, візуальні підказки та сценарії.

Задля реалізації завдань та мети дослідження, на основі наукового аналізу та узагальнення попередніх розділів роботи використано метод моделювання щодо поняття «соціально-емоційний розвиток дитини старшого дошкільного віку з аутизмом».

Теоретичний аналіз та узагальнення дав змогу уточнити робоче визначення поняття

«соціально-емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку з РАС» таким чином.

Соціально-емоційний розвиток дитини старшого дошкільного віку з аутизмом – це цілеспрямований та організований процес, який забезпечує система послідовних стратегій та технологій, спрямованих на формування і розвиток емоційного інтелекту, соціальних аспектів ігрової діяльності та міжособистісної взаємодії заради покращення якості життя дитини з аутизмом в родині, їхньої соціалізації за умови впровадження методів з науково доведеною ефективністю.

Моделювання як метод наукового пізнання дає змогу створити теоретичну модель (зразок) явища, яке досліджується. Цей зразок відтворює, імітує принципи внутрішньої організації та/або функціонування, властивості, ознаки/характеристики об'єкта дослідження. Модель – це проєкт, описове уявлення предмету дослідження.

Робоча теоретично-структурна модель соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом з опорою на методи з науково доведеною ефективністю поєднує три структурні аспекти: змістовий, інструментальний та результативний.

ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ. Об'єднує розуміння того, на якому етапі становлення соціально-емоційних навичок знаходиться дитина старшого дошкільного віку з аутизмом та сукупність навичок емоційного та соціального сфери (емоційна складова та соціальна складова).

Уточнення теоретичних положень про соціально-емоційний розвиток дітей з аутизмом (Т. Скрипник, 2019) дозволило включити такі етапи: становлення толерантності до іншої особи, розвиток соціальної перцепції, становлення здатності до діалогу і контакту, розвиток соціальної взаємодії.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ АСПЕКТ. Охоплює методи із науково доведеною ефективністю, які мають найбільшу продуктивність щодо соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку; готовність дорослих використовувати означені методи; алгоритми та підходи впровадження процесу втручання.

До методів віднесено «*Втручання за участю батьків*» (ВБ), «*Натуралістичне втручання*» (НВ), «*Візуальна підтримка*» (ВП).

Готовність дорослих є результатом навчання батьків і фахівців методам ВБ, НВ та ВП. Процес навчання та практичної підготовки дорослих (батьків та фахівців) входить до змісту та логіки впровадження кожного з методу.

«Втручання за участю батьків» передбачає навчання батьків впроваджувати втручання зі своєю дитиною. Роль батьків полягає в тому, щоб використовувати практику втручання, щоб навчити дитину новим навичкам, таким як спілкування, гра або самодопомога, залучити дитину до участі у соціальному спілкуванні та взаємодії, та/або зменшити викличну поведінку.

«Натуралістичне втручання» містить чіткі сталі кроки впровадження, це набір практик що включають методи організації середовища та взаємодії, що застосовуються під час повсякденної рутини та діяльності дитини в садочку та вдома і допомагають дитині спілкуватися або стати більше соціальними.

Впровадження «Візуальної підтримки» також передбачає етапи навчання дорослих щодо техніки створення, подання та оцінки ефективності різних інструментів цього методу.

Готовність дорослих об'єднує теоретичну обізнаність та вміння впроваджувати техніки, прийоми, інструменти методів втручання, які визначено як теоретичний компонент та практичний компонент.

Теоретична обізнаність (теоретичний компонент готовності) охоплює знання теоретичних положень щодо соціально-емоційного розвитку дітей, особливостей дітей з розладами аутистичного спектра, змісту методів втручання «Втручання за участю батьків», «Натуралістичне втручання», «Візуальна підтримка».

Вміння впроваджувати техніки, прийоми, інструменти методів втручання (*практичний компонент*) об'єднують конкретні здатності фахівців та батьків використати ресурси методів «Втручання за участю батьків», «Натуралістичне втручання», «Візуальна підтримка».

РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ АСПЕКТ моделі охоплює сукупність навичок дітей старшого дошкільного віку у сферах емоційного інтелекту, ігрової діяльності та соціальної взаємодії.

Відповідно до теоретичної моделі соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом у зміст Інструментального аспекту включено готовність дорослих використовувати методи ВБ, НВ та ВП. Попередній теоретичний аналіз та узагальнення особливостей змісту та технік методів показав, що метод «Втручання за участю батьків» для оцінювання готовності дорослих може розглядатись у змісті інших методів («Натуралістичне втручання» та «Візуальна підтримка») як їх складова та умова реалізації. Батьки є активними учасниками втручання, тому окремо оцінювання щодо методу ВБ не проводилось.

Для визначення стану готовності дорослих до впровадження методів розроблено опитувальник, який охоплює три розділи. В кожному розділі є запитання відкритого та закритого типу.

Розділ 1 – Загальна обізнаність батьків щодо соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку, сильних та слабких сторін дітей старшого дошкільного віку з РАС В кожному розділі є запитання відкритого та закритого типу.

Розділ 2 – Використання методу «Візуальна підтримка»

Розділ 3- Використання методу «Натуралістичне втручання»

Розділ 4 – Досвід впровадження

Відповіді на закриті питання опитувальника оцінювалось за три бальною шкалою, де «0» балів відповідає низькому рівню володіння навичками (обізнаності) впровадження методів «Візуальна підтримка» та «Натуралістичне втручання», тобто дорослий не чув про дані методи та не використовує їх для соціально-емоційного розвитку дитини з РАС; «1» бал – недостатньому: дорослий чув про дані методи, але не впевнений чи правильно їх використовує, може інколи, не систематично, використовувати методи «Візуальна підтримка» або «Натуралістичне втручання»; «2» бали – достатньому рівню володіння (обізнаності) навичками впровадження методів з науково доведеною ефективністю – дорослий знайомий з цими методами, знає їх перевагу, використовує постійно.

До опитування залучено 31 респондент, з яких 15 батьків дітей, які склали нашу вибірку та 16 фахівців, з яких 4 асистента вихователя, 1 вихователь, 4 психолога, 4 фахівця інклюзивно-ресурсного центру, 1 логопед, 2 спеціаліста з сенсорної інтеграції.

Узагальнені результати вивчення інструментального аспекту теоретично-структурної моделі соціально емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом за параметрами представлено у таблиці 1.

Таблиця 1
Результати вивчення готовності дорослих впроваджувати методи НВ та ВП за параметрами (у %)

Параметри	ВР		СР		НР	
	Б	Ф	Б	Ф	Б	Ф
Загальна обізнаність	100	87	0	13	0	0
Використання методу НВ	75	75	25	25	0	0
Використання методу ВП	37	53	50	37	13	10
Досвід впровадження	44	50	37	31	19	19
Загальний показник по групах респондентів	64	66	28	31	8	3

Умовні позначення: ВР – високий рівень; СР – середній рівень; НР – низький рівень; Б – батьки; Ф – фахівці; НВ – натуралістичне втручання; ВП – візуальна підтримка.

Відповідно до таблиці 1 за параметром «Загальна обізнаність» в усіх опитаних батьків (100%) визначено високий рівень. Серед фахівців визначено на високому рівні 87%, на середньому – 13%, низький рівень не виявлено.

За параметром «Використання методу «Натуралістичне втручання» серед батьків виявлено на високому рівні 75%, на середньому – 25%, на низькому – 0%. Серед фахівців встановлено на високому рівні 75%, на середньому – 25%, на низькому – 0%.

За параметром «Використання методу «Візуальна підтримка» серед батьків виявлено на високому рівні 37%, на середньому – 50%, на низькому – 13%. Серед фахівців встановлено на високому рівні – 53%, на середньому – 37%, на низькому – 10%.

За параметром «Досвід впровадження» серед батьків виявлено на високому рівні 44%, на середньому – 37%, на низькому – 19%. Серед фахівців встановлено на високому рівні 50%, на середньому – 31%, на низькому – 19%.

Представимо нижче якісний та кількісний аналіз відповідей батьків та фахівців на відкриті питання опитувальника.

Проведено якісний та кількісний аналіз відповідей респондентів на відкриті питання. Узагальнений аналіз найбільш подібних відповідей батьків і фахівців на питання «Чи відомо Вам які сильні сторони можуть мати діти з РАС?» наведено в таблиці 2.

Результати таблиці засвідчують, що серед батьків і фахівців наявні 19% респондентів, які не мають уявлень про сильні сторони дітей старшого дошкільного віку з аутизмом.

Таблиця 2
Узагальнені відповіді батьків і фахівців на питання «Чи відомо Вам, які сильні сторони можуть мати діти з РАС?» (у %)

Варіанти відповідей	Батьки	Фахівці
Не відомі	19	19
Специфічні, вузько спрямовані інтереси	25	25
Надмірна увага до деталей	19	25
Особливе зорове та слухове сприйняття	13	31
Хороша механічна пам'ять, фотографічна пам'ять	19	31
Любов до впорядкованості, структурованості	6	31
Чесні, справедливі, добрі, не злобливі, щирі	19	6

25% опитаних батьків і фахівців відзначили наявність специфічних вузьких надмірних інтересів до якоїсь однієї сфери (напрямок діяльності, сфера дійсності). Надмірну увагу, як сильну сторону дітей з РАС, визначили 19% батьків та 25% фахівців. Також однією з сильних сторін дітей з РАС вважають особливе зорове та слухове сприйняття 13% батьків та 31% фахівців. Наявність хорошої механічної та фотографічної пам'яті відзначають 19% батьків та 31% фахівців. Також однією з сильних сторін 6% батьків та 31% фахівців називають любов дітей з РАС до впорядкованості та структурованості. 19% батьків з РАС відмітили як сильну сторону дитини чесність, справедливість, доброту та щирість і лише 6% фахівців зауважило ці якості дитини як сильну сторону.

Узагальнений аналіз найбільш подібних відповідей батьків і фахівців на питання «Які соціально-емоційні навички формує спонтанно упродовж дня» наведено в таблиці 3.

Таблиця 3
Узагальнені відповіді батьків і фахівців на питання «Які соціально-емоційні навички формує спонтанно упродовж дня?» (у %)

Варіанти відповідей	Батьки	Фахівці
Не практикую	19	38
Навичка просити щось (іграшку, активність, пити, їсти) словом або жестом	44	29
Дотримуватись правил	13	19
Гратись з дітьми	0	13
Просити про допомогу	0	19

Результати таблиці засвідчують, що серед дорослих 19% батьків та 38% не намагаються взагалі спонтанно формувати соціально-емоційні навички у дитини з РАС упродовж дня. 44% батьків та 29% фахівців намагаються спонтанно сформувати у дитини навичку щось попросити протягом дня або заняття словом або жестом. Навичку дотримуватись правил намагаються спонтанно сформувати у дитини 13% батьків та 18% фахівців. А от таку важливу соціально-емоційну навичку як гратись з іншими дітьми формують у дітей старшого дошкільного віку з аутизмом лише 13% фахівців та навичку просити про допомогу – 19% фахівців, проте батьки навіть не намагаються залучати своїх дітей до гри з однолітками та не вчать просити про допомогу у інших дітей та дорослих.

Узагальнений аналіз найбільш подібних відповідей батьків і фахівців на питання «Які саме засоби візуальної підтримки використовує на практиці?» наведено в таблиці 4.

Таблиця 4

Узагальнені відповіді батьків і фахівців на питання «Які саме засоби візуальної підтримки використовуєте на практиці?» (у %)

Варіанти відповідей	Батьки	Фахівці
Не використовую	44	25
Розклади	25	25
Підказки	13	13
Правила	6	6

Результати таблиці засвідчують, що серед батьків 44% респондентів взагалі не використовують візуальну підтримку вдома, як і 25% серед опитаних фахівців не використовують візуальну підтримку на заняттях з дітьми з РАС. Серед тих батьків та фахівців які користуються візуальною підтримкою надають свою перевагу розкладам 25% батьків та 25% фахівців. Візуальні підказки використовують 13% опитаних батьків та 13% опитаних фахівців. Візуальними правилами користуються лише 6% респондентів обох вибірок.

Узагальнений аналіз найбільш подібних відповідей батьків і фахівців на питання «Для якої діяльності Ви використовуєте розклади, покрокові інструкції» наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Узагальнені відповіді батьків і фахівців на питання «Для якої діяльності Ви використовуєте розклади, покрокові інструкції» (у %)

Варіанти відповідей	Батьки	Фахівці
Не використовую	50	38
Гігієнічні навички (миття рук, чищення зубів, туалет)	31	31
План заняття з фахівцем	12	25
Одягання, взування	6	19

Результати таблиці засвідчують, що серед опитуваних 50% батьків та 38% фахівців, взагалі не використовують розклади, покрокові інструкції для кращого розуміння дитиною діяльності, яку потрібно виконати. 31% опитаних батьків та фахівців відзначили що використовують покрокові візуальні інструкції при навчанні дитини гігієнічним навичкам, таким як миття рук, чищення зубів, туалет, а ось для формування навички одягання та взування використовують покроковий візуальний розклад лише 6% опитаних батьків та 19% фахівців. 12% батьків та 25% фахівців зауважило, що використовують візуальний план заняття.

Узагальнений аналіз найбільш подібних відповідей батьків і фахівців на питання «Які саме інструменти типу «таблиці почуттів та емоцій Ви використовуєте?» наведено в таблиці 6.

Таблиця 6

Узагальнені відповіді батьків і фахівців на питання «Які саме інструменти типу «таблиці почуттів та емоцій Ви використовуєте?» (у %)

Варіанти відповідей	Батьки	Фахівці
Зразки/прикладі бажаної поведінки	12	39
Нагадування, підказки	12	28
Соціальні історії (оповідь з картинками про бажану поведінку у певній ситуації)	24	28

Результати таблиці засвідчують, що серед всіх респондентів 12% батьків та 39% фахівців використовують зразки або приклади бажаної поведінки. Нагадування та підказки що і як робити в різних ситуаціях використовують 12% опитаних батьків та 28% фахівців. 24% батьків та 28% фахівців використовують соціальні історії.

Узагальнений аналіз найбільш подібних відповідей батьків і фахівців на питання «Які навичку потрібно обов'язково формувати, на Вашу думку, у дитини для покращення її соціально-емоційного розвитку?» наведено в таблиці 7.

Таблиця 7

Узагальнені відповіді батьків і фахівців на питання «Які навичку потрібно обов'язково формувати, на Вашу думку, у дитини для покращення її соціально-емоційного розвитку?» (у %)

Варіанти відповідей	Батьки	Фахівці
Здатність грати з іншими дітьми	25	13
Здатність комунікувати з однолітками	19	38
Здатність керувати своїми станами	25	6
Здатність повідомляти про свої потреби, емоції	13	19
Здатність виконувати інструкцію	6	13
Здатність дотримуватись правил	25	6

Результати таблиці засвідчують, що серед опитаних респондентів 25% батьків та 13% фахівців вважають, що для покращення соціально-емоційного розвитку у дитини з РАС важливо формувати здатність грати з іншими дітьми. Важливість вміння комунікувати з однолітками відмічають 19% опитаних батьків та 38% фахівців. 25% опитаних батьків вважають що для покращення соціально-емоційного розвитку дитині важливо навчитись керувати своїми емоціями і лише 6% опитаних фахівців думають так само, як батьки що до важливості розвитку здатності

керувати своїми станами як однієї з складових соціально-емоційного розвитку дитини. Сформованість здатності повідомляти про свої потреби та емоції вважають важливою 13% опитаних батьків та 19% фахівців. Лише 6% батьків вважають, що для покращення соціально-емоційного розвитку дитини з аутизмом важливо обов'язково сформувати навичку виконувати інструкції. Таку саму відповідь надало і 13% опитаних фахівців. 25% опитаних батьків та 6% опитаних фахівців вважає важливість сформованості у дитини з РАС здатності дотримуватись правил для покращення соціально-емоційного розвитку.

Узагальнений аналіз найбільш подібних відповідей батьків і фахівців на питання про те, які інструменти вони використовують для систематичного моніторингу поступу дитини наведено в таблиці 8.

Таблиця 8
Узагальнені відповіді батьків і фахівців на питання про те, які інструменти використовуються для систематичного моніторингу поступу дитини (у %)

Варіанти відповідей	Батьки	Фахівці
Не використовую спеціальні інструменти	44	13
Щоденники спостереження	19	31
Таблиці, журнали оцінок	19	50
Зошит взаємозв'язку між фахівцями і батьками	13	0

Результати таблиці засвідчують, що серед батьків 44% опитаних взагалі ніяк не прослідковують динаміку розвитку дитини. Цього не роблять і 13% опитаних фахівців. З тих респондентів, які вважають важливим відстежувати динаміку дитини використовують щоденники спостережень 19% респондентів з вибірки батьків та 31% опитуваних фахівців. Таблиці та журнали оцінок користуються попитом у 19% батьків та 50% опитаних фахівців. Зошити взаємозв'язку між фахівцями та батьками використовують 13% опитаних батьків. Опитані фахівці взагалі ними не користуються.

Якісний аналіз відповідей респондентів на відкрите питання про те, якої саме допомоги потребують батьки/фахівці щодо використання на практиці методів НВ та ВП для соціально-емоційного розвитку дітей з аутизмом представлено у таблицях 9 та 10. Узагальнення результатів відбувалось методом ранжування: найбільш часті відповіді отримували вищий ранг на відміну від найменш частих.

Таблиця 9
Ранжування відповідей батьків на питання про те, якої саме допомоги вони потребують щодо використання на практиці методів НВ та ВП для соціально-емоційного розвитку дітей з аутизмом

Зміст відповідей	Ранг
Допомоги спеціаліста, як правильно взаємодіяти зі своєю дитиною	2
Конкретного пояснення, чітких рекомендацій як краще і що саме робити для покращення розвитку саме моєї дитини	2
Потреба у конкретних прикладах як правильно поводитись та покращити стан дитини	3
Щоб всі дотримувались однакової стратегії при роботі з дитиною	4

Аналізуючи відповіді батьків можемо припустити, що всі вони потребують допомоги фахівців у вигляді конкретних, чітких порад та наглядних прикладів як саме взаємодіяти з їх дитиною, що в свою чергу підтверджує наше твердження про важливість збору даних та виставлення цілей під кожну дитину особисто, враховуючи її сильні та слабкі сторони.

Таблиця 10
Ранжування відповідей фахівців на питання про те, якої саме допомоги вони потребують щодо використання на практиці методів НВ та ВП для соціально-емоційного розвитку дітей з аутизмом

Зміст відповідей	Ранг
Практичні навички використання методик, консультування стосовно методик і прийомів для розвитку соціально-емоційного інтелекту, які можна було б застосовувати вдома	1
Об'єктивний погляд зі сторони	2
Поглибити свої знання та дізнатися більше про використання на практиці методів для покращення соціально-емоційного розвитку дітей з аутизмом	3
Не потребує	4

Аналізуючи відповіді фахівців на питання «Уточніть, якої саме допомоги Ви потребуєте?» ми можемо припустити, фахівці окрім теоретичних знань потребують практики під супервізією більш досвідчених фахівців, щодо застосування методів «Натуралістичне втручання» та «Візуальна підтримка».

Узагальнені дані щодо готовності батьків і фахівців впроваджувати методи «Натуралістичного втручання» та «Візуальної підтримки» для покращення соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом дають змогу зробити такі висновки.

На високому рівні готовність визначено у 64% батьків та 66% фахівців, на серед-

ньому – 28% батьків та 31% фахівців, на низькому – 8% батьків та 3% фахівців. Зауважимо, що серед респондентів, готовність яких виявлено на низькому рівні, батьків у два рази більше ніж фахівців. Це може свідчити, що останні мають кращий рівень підготовки щодо роботи з дітьми з аутизмом. Водночас, близькі показники батьків та фахівців (64% та 66%) на високому рівні, можуть бути пояснені особливими щоденним життєвим досвідом батьків та їхнім прагненням, високою мотивацією до самоосвіти задля покращення якості життя своїх дітей.

Висновки. Результати засвідчили суперечливий характер відповідей респондентів. З одного боку, і батьки, і фахівці достатньо обізнані щодо поняття «соціально емоційний» розвиток дитини дошкільного віку. Частина респондентів обізнана щодо особливості дітей з РАС, їх сильні та слабкі сторони. Однак, виявлено таких, що не знають про ці особливості. При наявності загальних знань щодо соціально емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку, окремих знань про методи з науково доведеною ефективністю «Натуралістичне втручання» та «Візуальна підтримка», ні батьки, ні фахівці не використовують весь потенціал даних методів хоча хаотично та інтуїтивно застосовують деякі інструменти та техніки в своїй практиці. Дорослі частіше вдаються до впровадження методу «Натуралістичне втручання» ніж «Візуальна підтримка».

Узагальнені результати визначення рівня сформованості готовності дорослих впроваджувати методи НВ та ВП для соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом за групами респондентів наступні: серед батьків на високому рівні встановлено 64%, на середньому – 28%, на низькому – 8%; серед фахівців відповідно

на високому – 66%, на середньому – 31%, на низькому – 3%.

Ймовірно, що достатньо низькі показники отримані за багатьма відповідями тому, що ні батьки, ні фахівці прицільно не знайомились з методами з науково доведеною ефективністю, не знають перевагу застосування методів «Натуралістичне втручання» та «Візуальна підтримка», не знайомі з кроками їх впровадження та зменшують значущість моніторингу поступу дитини. При тому більшість респондентів вважають правильним твердження, що «батьки та інші члени команди збирають дані, щоб оцінити успішність втручання та керувати майбутнім прийняттям рішень».

Можна зробити припущення, що фахівці мають більше знань щодо соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку, а також знань про особливості характерні для дітей цієї вікової категорії, більше знайомі з сильними сторонами дітей з РАС та з методами «Візуальна підтримка» й «Натуралістичне втручання», але, на жаль, не використовують всі їх можливості у своїй практиці.

Обидві групи дорослих потребують допомоги щодо використання на практиці методів НВ та ВП для соціально-емоційного розвитку дітей з аутизмом, але по різних напрямкам. Батьки більше всього потребують конкретних вказівок від спеціалістів що, як робити щоб покращити стан дитини. Фахівцям потрібні доступні навчальні програми з більш практичним спрямуванням, де вони могли б поглибити свої знання щодо методів НВ та ВП, спробувати їх на практиці під якісною супервізією.

Подальшим науковим пошуком може бути дослідження особливості сформованості змістового аспекту соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з аутизмом.

Література:

1. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху: монографія. Київ : Вид-во Університету ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
2. Скрипник Т.В., Супрун Г.В., Максимчук М.О. Соціальний розвиток дітей молодшого шкільного віку з аутизмом з опорою на методи з науково доведеною ефективністю. Проблеми сучасної психології. 2021, № 2 (21). С. 75-82. DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2021-2-9>.
3. Skrynyuk T., Martynchuk O., Maksymchuk M., Suprun H., Pavliuk R. Increasing the Competence of Teachers in the Formation of Socio-Emotional Skills of Inclusive Classes Pupils. *The New Educational Review*. 2021, Vol. 65. № 3 P. 224-235.
4. Steinbrenner, J. R., Hume, K., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., Szendrey, S., McIntyre, N. S., Yücesoy-Özkan, S., & Savage, M. N. Evidence-based practices for children, youth, and young adults with Autism. The University of North Carolina at Chapel Hill, Frank Porter Graham Child Development Institute, National Clearinghouse on Autism Evidence and Practice Review Team. 2020.

References:

1. Skrypnyk T. V. (2019). Dity z autyzmom v inkliuzii: stsenarii uspihku: monohrafiia [Children with autism in inclusion: scenarios for success: monograph]. Kyiv : Vyd-vo Universytetu im. B. Hrinchenka. [in Ukrainian].
2. Skrypnyk T.V., Suprun H.V., Maksymchuk M.O. (2021). Sotsialnyi rozvytok ditei molodshoho shkilnoho viku z autyzmom z oporoiu na metody z naukovo dovedenoiu efektyvnistiu [Social development of children of elementary school age with autism based on methods with scientifically proven effectiveness]. *Problemy suchasnoi psykholohii [Journal of modern psychology]*. Vol. 2(21). P. 75-82. DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2021-2-9>. [in Ukrainian].
3. Skrypnyk T., Martynchuk O., Maksymchuk M., Suprun H., Pavliuk R. (2021). Increasing the Competence of Teachers in the Formation of Socio-Emotional Skills of Inclusive Classes Pupils. *The New Educational Review*. Vol. 65. № 3 P. 224-235.
4. Steinbrenner, J. R., Hume, K., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., Szendrey, S., McIntyre, N. S., Yücesoy-Özkan, S., & Savage, M. N. (2020). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with Autism. The University of North Carolina at Chapel Hill, Frank Porter Graham Child Development Institute, National Clearinghouse on Autism Evidence and Practice Review Team.